

AVITSENA 1045 YOSHDA**Xamayeva Dilnoza Razzakovna**

BDTI

Nazarova Malohat Berdibayevna

TTA Urganch filiali

Xudoyberdiyeva Shaxnoza Iskandarovna

ZARMED universiteti Buxoro filiali

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16950155>**ARTICLE INFO**

Qabul qilindi: 15-Avgust 2025 yil

Ma'qullandi: 20- Avgust 2025 yil

Nashr qilindi: 26- Avgust 2025 yil

KEY WORDS*Ibn Sino, Avitsenna, "Tib qonunlari", kasallik, inson tanasi.***ABSTRACT**

Maqolada Sharq va G'arbda Avitsenna nomi bilan taniqli ulug' tabib va olim Abu Ali ibn Sino haqida qisqa, ammo ahamiyatli ma'lumotlar berilgan. Olimning hayoti, uning faoliyati, insoniyat tarixida qoldirgan o'chmas o'rni haqida so'z boradi.

Avitsenna insoniyat tarixidagi daho shifokorlardan biridir. U Islom uyg'onish davrining taniqli shaxsi edi. Uning tibbiy asarlari zamonaviy shifokorlar tomonidan o'rganilmoqda. Jahon ilm-fani tarixida X-XI asrlar haqli ravishda o'rta Osiyo davri hisoblanadi. O'sha paytda Movarounnaxrda (Amudaryo va Sirdaryo o'rtasidagi hududlar) yasab ijod qilgan buyuk entsiklopedist olimlarning ulkan ishlari butun insoniyat taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatdi. Ularning orasida eng muhim o'rinlardan biri, albatta, Evropada Avitsenna nomi bilan tanilgan Abu Ali Husayn ibn Abdulloh ibn Sinodir (980 y— 1037 y). Uning ko'plab afsonalar bilan to'lib toshgan hayoti o'ndan ortiq tadqiqotchilar tomonidan tasvirlangan. Yaxshiyamki, ularga yordam berish uchun, o'z shaxsiga bunday yuqori qiziqishni oldindan bilgan holda, u o'zining dastlabki o'ttiz yillik avtobiografiyasida soxta kamtarliksiz bayon qildi, bu o'sha davr saroy ayonlari va ulamolari uchun umuman xos emas edi. Muqaddas Buxoroi sharifda tug'ilgan va soliq yig'uvchining o'g'li, keyinchalik vazir, davlat arbobi va abadiy ko'chmanchi bo'lmish Ibn Sino 450 dan ortiq asarlarning muallifi bo'lib, ulardan atigi 274 tasi bizgacha yetib kelgan. Garchi Avitsennaning faqat bitta asosiy ijodi - "Tib qonunlari" asari saqlanib qolgan bo'lsada bu asar unga abadiy shon — sharafni kafolatlangan edi. Asar XVII asrgacha Sharqda ham, G'arbda ham asosiy tibbiy qo'llanma bo'lib kelgani hech kimga sir emas. Shunisi e'tiborga loyiqki, Evropada bosma yozuv stanogi ixtiro qilinganidan so'ng, "Tib qonunlari", Injildan keyin darhol chop etilgan.

Qanday bo'lmasin, umrining 57 yili davomida Avitsenna 29 ta bilim yo'nalishida muvaffaqiyat qozondi va uning tibbiyot fanini rivojlantirishga qo'shgan hissasini ortiqcha baholash qiyin. Keng tarqalgan talqinga ko'ra, "tibbiyot" atamasi lotinlashtirilgan "madad Sina" (tarjima qilinganda — Sinodan shifo) yoki qisqartirilgan "Sino usuli"dan kelib chiqqanligi ajablanarli emas. Avitsenna ixtisoslashtirilgan akademiyalarni tugatmagan, ammo o'n yetti yoshida o'rta asrlarning qattiq taqiqlarini bartaraf etish orqali to'plangan amaliy tajriba tufayli Buxoro amirining shaxsiy shifokori bo'lib, mashhur saroy kutubxonasidan

foydalanish huquqiga ega bo'lgan. 18 yoshida u Sharqning eng yirik olimlari bilan yozishmalar olib borgan va ular bilan fizika, falsafa va astronomiya masalalari bo'yicha bahslashgan. Lui Paster patogen viruslarni kashf etishidan 800 yil oldin, Avitsena ba'zi febril kasalliklar “mayda jonzotlar” tomonidan qo'zg'atilishini taxmin qilgan. U birinchi bo'lib chechakning yuqumliligiga e'tibor qaratgan, vabo va o'lat o'rtasidagi farqni aniqlagan, “epilepsiya” atamasini kiritgan, moxov va sariqlikni tavsiflagan, meningit, oshqozon yarasi va boshqalarning sabablari, alomatlari va davolash usullarini taklif qilgan, ko'plab kasalliklar salbiy his-tuyg'ular ta'siri ostida paydo bo'ladi degan farazni asoslab bergan. Ibn Sino puls diagnostikasi bo'yicha butun ta'limotni ishlab chiqqan: puls to'lqinli va urchuqsimon, ikki zarbali, uzun, titroq, qisqa, kichik, sekin, yumshoq, tarang, asabiy, past, arra tishli, to'liq, bo'sh bo'lishi mumkinligini yozib qoldirgan. Afsonalarda aytilishicha, Buxoro savdogarining qizi og'ir kasal bo'lib qolganida, barcha shifokor va tabiblar ojiz bo'lib, hech kim kasallikning sabablarini tushunolmagan. Keyin savdogar Avitsennani taklif qilgan, u qizni bilagidan ushlab, Buxoro ko'chalarini birma-bir ayta boshlagan. Keyin u ma'lum bir ko'chada yashaydiganlarning ismlari ro'yxatini olib kelishni so'ragan. Ulardan biri haqida gap ketganda, qizning yuzi pushti rangga aylangan. Shunday qilib, tomir zarbiga qarab olim qiz sevgilisining ismini bilib olgan. Aslida qiz sevgilisi haqida otasiga aytishdan qo'rqqan, chunki u hech qachon ularning nikohiga rozi bo'lmasligini bilgan. Aynan shu iztiroblar qizni o'lim yoqasiga olib kelgan edi. Savdogarning sevishganlarni duo qilishdan boshqa iloji qolmagan va odamlar yana Avitsenna iste'dodiga qoyil qolishgandi.

Boshqa bir afsonada Ibn Sinoning qanday qilib bir yigitning jismoniy charchashining ruhiy sababini aniqlashga muvaffaq bo'lganligi haqida hikoya qilinadi. Bir qator so'zlarni aytganda, yurak urish tezligining o'zgarishi bilan u qaysi biri kasallikni keltirib chiqaradigan ta'sirni qo'zg'atayotganini qayd etgan. Bu tarixda psixodiagnostikaning birinchi holati bo'lgan, chunki Ibn Sinoning affektiv holatlarning chuqur organik jarayonlarga ta'siri haqidagi ta'limoti antik davrda hali bo'lmagan. Bundan tashqari, Avitsenna kasallikni bemorning terisi va siydigi rangiga qarab aniqlar edi, kasallikning xususiyatiga va bemorlarning ruhiy holatiga qarab rang bilan davolashni buyurgan. U tomonidan tuzilgan atlasda rang, temperament va inson salomatligi o'rtasidagi bog'liqlik tasvirlangan. Avitsenna 2000 ta turli kasalliklarni tashxislab davolay olgan. Bugungi kunda 5000 ga yaqin kasallik ma'lum, ammo zamonaviy shifokorlar ko'pincha ularning oqibatlarini davolash, alomatlardan xalos bo'lish bilan cheklanishadi. Amaldagi dorilar tananing immune holatini va qarshilik kuchini yo'q qiladi. O'rta asrlarda Ibn Sino tabiiy muvozanatni tiklash haqida jiddiy o'ylagan. Uning ta'kidlashicha, tashqi tomondan paydo bo'lgan kasallik, albatta, ichki sabablarga ega va alomatlar ushbu belgilarni ko'rsatadi. Olim tana o'z kuch ta'sirini ko'rsata olishini bilgan, uni kasallikka qarshi kurashishga undash yo'llarini izlagan. Ibn Sino jismoniy mashqlarga katta e'tibor berib, ularni sog'liqning eng muhim sharti deb atagan. Keyingi o'ringa u ovqatlanish va uxlash tartibini qo'ygan. Uning yozishicha, uyg'unlikni saqlash san'atidagi asosiy narsa zarur omillarni muvozanatlashdir: tabiatning muvozanati; oziq-ovqat tanlash; ortiqcha narsalardan tozalash; jismoniy holatni saqlash; burun orqali nafas oladigan narsalarni yaxshilash; kiyim-kechaklarni moslashtirish; jismoniy va aqliy harakatning muvozanatini saqlash.

Isfahonda Avitsenna observatoriya tashkil etgan va birinchilardan bo'lib Quyosh apogeyining harakatchanligini isbotlagan. O'lchovlarni aniqlashtirish uchun u asl usulni qo'llagan. Keyinchalik bu usul XVI asrda portugaliyalik olim tomonidan kashf etilib “Nonius

printsipi” nomi bilan nomlangan. Ibn Sino hayoti davomida Xuja-tul Haq (haqiqatning isboti yoki obro'si), Shayx-ur-ra'is (donishmandlarning boshlig'i), Hakami buzurg (buyuk davolovchi), Sharaf-ull-Mulk (shon-sharaf, mamlakat g'ururi) kabi yuksak unvonlarga sazovor bo'lgan. Avitsenna yo'lda oshqozon sohasida og'riqlar paydo bo'lib, xastalanib vafot etgan. Vasiyatnomasida u barcha mol-mulkini kambag'allarga tarqatishni va xizmatkorlarni ozod qilishni buyurgan. Odamlar kasallik bilan kurashishga muvaffaq bo'lgan va endi bu dunyoda qolishga qodir bo'lmaganlarni hayotga qaytarishga muvaffaq bo'lgan tabib o'zini davolay olmaganiga ishonisha olmagan. Shunday qilib, Ibn Sinoning o'lgan jasadni tiriltirishi kerak bo'lgan qirqta dori tayyorlaganligi va o'limdan keyin shogirdiga uni ma'lum bir ketma-ketlikda qo'llash orqali jonlantirishni buyurganligi haqidagi afsona tug'ilgan. Ko'p o'tmay, olim vafot etdi va shogird davoni boshlagan. Dori — darmonlar g'ayrioddiy ta'sirga ega bo'lgan-tana tobora yosharib borgan, olim uyg'onishni boshlagan. Bu holat yigitni qattiq larzaga keltirgan. Shogird hayot beruvchi balzamni olim lablariga surib og'ziga tomizayotgan onda kuchli hayajon tufayli qo'lidagi ajoyib tarkibga ega idishni ushlab turolmadi. Elikir qaltirab turgan qo'llardan sirg'alib, qulab tushgan...

Avitsenna o'z ruboilarida o'limdan qochish yo'lini topa olmaganini tan olgan bo'lsada, uning nomi va shuhrati asrlar osha muhrlanib qoldi. 500 yil o'tgach, uning asarlarini Leonardo da Vinchi va Andrey Vesaliuslar o'rganishdi. Dantening “Ilohiy komediya” va Lope de Veganing “Valensiyalik tentak “ asarlarida Ibn Sino haqida fantastik tarzda eslatib o'tilgan. Karl Linney uning sharafiga Acanthus oilasiga mansub o'simliklar turini — Avitsenniya deb nomladi. Kichik Sayyora 2755 Avicenna uning nomi bilan atalgan.

2006 yilda Pomirdagi Lenin cho'qqisi Abu Ali ibn Sino cho'qqisi deb qayta nomlandi. Buyuk olim tug'ilib o'sgan qishlog'ida muzey tashkil etilgan. O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining birinchi yilida Avitsenna yurti – Buxoro sharifda tibbiyot oliygohi tashkil etilib, unga Abu Ali ibn Sino nomi berilgan. Hamadon Avitsenna dafn etilgan joy bo'lib, u har doim gavjum, shu paytgacha afsonaviy shaxsning qabriga ziyoratchilar qadami arimaydi, ular hatto qabr toshiga bir marta tegish ham har qanday kasallikdan xalos bo'lishiga ishonishadi.

2025yilda butun dunyoda, shuningdek O'zbekistonda ham ibn Sino tavalludining 1045 yilligi keng nishonlanmoqda.

Xulosa: ming yil oldin yashab o'tdan ulug' olim Abu Ali ibn Sino o'z hayoti va jahon tibbiyotiga qo'shgan hissasi avlodlar uchun ulkan meros bo'lib xizmat qilmoqda.

Adabiyotlar:

1. Воскобойников В. М. Великий врачеватель. М. Медицина. 1972
2. Ю.Т. Лангерманн (ред.), Авиценна и его наследие. Золотой век науки и философии, издательство Vrepols Publishers, 2010, ISBN 978-2-503-52753-6
3. , Е. Б. Авиценна: врач-экономист / Е. Б. Галкин, С. С. Репин. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 26 (130). — С. 262-268. — URL: <https://moluch.ru/archive/130/35860/>
4. Сейид Хусейн Наср Философы ислама: Авиценна (Ибн Сина), ас-Сухра-варди, Ибн Арабийского, предисловие и комментарии Р. Псху. – Языки славянской культуры: ООО «Садра», 2014. – 152 с.